

Erljio sinesmenei buruz

AGUSTIN ARRIETA URTIZBEREA

EHUko Filosofia irakaslea

Zu ez egotea da sinesten dudan infernu bakarra.

Antonio Vega

Erljio sinesmenak ulertzeko bi modu guztiz desberdin agerian geratzen dira behin baino gehiagotan.¹ Bestela esanda, erljio sinesmenen inguruan bi joko mota eratzen dira. Euskaraz, gainera, bikoiztasun horrek badu bere isla hizkuntzan bertan. Gaztelaniaz eta ingelesez, esaterako, hitz bakar bat erabiltzen bada ere (*creencia* batean, *belief* bestean), euskaraz bi hitz erabiltzen dira, hain zuzen ere, *uste* eta *sinesmen* hitzak. Erljioaz mintzatzen garenean, oro har, *sinesmen* hitza erabiltzen dugu. Eskuarki, *erljio sinesmenak* diogu; ez, ordea, *erljio usteak*. Lan honen helburua ez da erljio sinesmenei buruz mintzatzea euskararen ikuspuntutik, edo aztertzea ea euskarak berezko ukitua ematen dion esku arteko eztabaidari. Auzia ez da aldatzen hizkuntza batetik bestera igarotzen garenean. Egia bada ere «erljio sinesmenak» adierazpena erabiltzen dugula eskuarki, ikusiko

dugun lehenengo interpretazioaren arabera, «erlijio usteak» ere esan genezake modu baliokidean. Izan ere, zer esan nahi dut «Jainkoarengan sinesten dut» (edo «hori egin dezakezula sinesten dut») diodanean? Hauxe da esaldi horren interpretazio posible bat: «Jainkoa existitzen dela uste dut» (edo «hori egin dezakezula uste dut»). Interpretazio horren arabera, sinesmenak usteak dira, eta —esan dezagun honela— *sinesmenen jokoak usteen jokoak* baino ez da. Interpretazio hori zuzena baldin bada, sinesmenen jokoak gainerako usteen jokoak arautzen duten erregelei (edo araei edo printzipioei) men egin beharko die. Horixe da, bada, erlijio sinesmenak ulertzeko modu bat.

Hala eta guztiz ere, norbaitek esan zezakeen arestian aipatu interpretazioa okerra dela: erlijio sinesmenak ez dira uste arruntak. Erlijio sinesmenek, usteen aldean, bestelako eginkizuna dute gure bizitzan, esan nahi da, erlijio sinesmenen jokoak, horrelakorik baldin badago, ez dute arautzen usteen jokoak arautzen duten balizko erregelek. Erlijio sinesmenak gertuago daude nahietatik usteetatik baino. Horra hor bigarren interpretazioa.

Gogoeta honetan, erlijio sinesmenen gaineko bi interpretazio horien artean mugituko gara. Kontua da bikoiztasun horrek jokabide tranpatiak ahalbidetu ditzakeela. Askotan (historia lekuko) erlijio sinesmenak lehenengo interpretaziora lerratzen dira, baina, gordin eta labur esanda, joko horretan galbidera doazenean, orduan bigarren interpretazioari begiratzen zaio. Kontua da bi joko horiek guztiz bestelakoak direla, eta, hortaz, ezin da bietan jokatu aldi berean, eta ezin da esan, komenentzien arabera, *hemen nago* edo *hor nago*. Hori da gutxi gorabehera lan honetan salatu nahi dena.

Gogoeta honetatik ondorioren bat ere atera nahi dugu. Egun eztabaidatzen da ea erlijioak tokirik duen hezkuntza publikoan. Azalduko dugun zentzuan, erlijiorik gabeko hezkuntza (publiko) baten alde argudiatuko dugu. Ikuspegi atea (hau da, Jainkorik gabeko ikuspegia) baino gehiago, erlijiorik gabeko ikuspegia jarri nahi dugu mahai gainean.

Horrek ez du esan nahi erlijio-fenomenoaren ezagutza baztertu behar denik. Erlijio-fenomenoa garrantzitsua eta interesgarria den neurrian, ezagutarazi behar da, jakina, eta ikuspuntu desberdinetatik. Are gutxiago, horrek ez du esan nahi jendeari galarazi behar zaizkiola erlijio-sinesmenak. Hori astakeria izateaz gain, ezinezkoa da; baina, kasu horretan, erlijio sinesmenak bigarren interpretazioaren arabera ulertu behar dira.

Usteak eta sinesmenak

Lehenengo interpretaziotik abiatuko gara. Labur esanda: interpretazio horren arabera, usteak eta sinesmenak parekoak dira. Zer esan nahi du horrek? Erlijio sinesmenek usteen jokoan parte hartu nahi dute. Zeintzuk dira usteen jokoaren ezaugarriak? Bi ezaugarri aipatuko ditugu labur.

Gutariko edonork uste bat duenean, uste hori egiazkoa delakoan dago. Charles Sanders Peirce (1839-1914) pentsalariak dioen gisan: «... gure uste guztiak egiazkoak direla pentsatzen dugu, eta, azken buruan, hori esatea *tautologia* baino ez da». Nik uste baldin badut Jon etorriko dela, egiazkotzat hartzen ari naiz Jon etorriko dela. Azken buruan, usteen ezaugarri horrek erakusten du zer nolako lotura dagoen *usteen eta egiaren artean*. Uste bat dugun bakoitzean egiarekiko konpromisoa daukagu. Jakina, horrek ez du baztertzen ustea ustela izateko aukera; inola ere ez. Areago, usteak ustela izateko aukera horrek argi eta garbi erakusten du nolako den usteen eta egiaren arteko lotura: ustea faltsua dela jakin orduko, uste hori edukitzeari uzten diogu. Hori da, bada, usteen jokoaren lehenengo ezaugarria. Erlijio sinesmenak usteen parekoak baldin badira, orduan ezaugarri hori ere badute. Pertsona batek mirarrietan sinesten duela esaten duenean, interpretazio horren arabera, pertsona horrek uste du mirariak gertatu egin direla, hau da, egiazkotzat hartzen du mirariak egon izana. Pertsona batek esaten baldin badu Jesukristoren berpizkundean sinesten duela, inter-

pretazio horren arabera, ulertu behar dugu pertsona horrek uste duela Jesukristo berpiztu dela, hau da, egiazkotzat hartzen duela Jesukristo berpiztu izana.

Interpretazio beraren ildotik, usteen beste ezaugarri interesgarri bat aipa dezakegu. Gure uste arruntek, alegia, eguneroko bizitzakoek, eragina dute gure egintzetan: nolako ustea halako egintza! Voltaire (1694-1778) ilustratuak modu ezin gordinagoan adierazten du usteen eta egintzen arteko lotura. Haren esanetan, edozein sinesmenez edo ustez kontrentzi gaitzaketenek edozein astakeria eginaraz diezagukete. Hala, gure usteek nolabaiteko eragina dute gizakien arteko bizikidetzan, gure egintzetan eragina duten neurrian. Bestela esanda, usteek badute aintzakotzat hartu behar den dimentsio publiko bat. Esaten denean norberak nahi dituen usteak eta sinesmenak eduki ditzakeela, kontu handiz ibili beharra dago. Pentsa dezagun honelako egoera batean (bartzuentzat egoera hau karikatura bat baino ez da): azken aldian, A izeneko pertsonak B izeneko pertsonaren jokabideari arraro irizten dio. A sinistuta dago B-ren baitan deabrua dagoela. Hori da berak aurkitu duen hipotesirik onena. Arago, B-ren hobe beharrez, B akabatzea da A-ri otu zaion irtenbiderik onena. Pentsamendu salbatzaile horiek dabilta A-ren buruan une honetan. Usteak eta sinesmenak nola, jokabideak eta egintzak hala!

Usteen jokoaren baitan txertaturik dauden bi ezaugarri aipatu ditugu arestian. Lehenik eta behin, zerbait uste edo sinesten dugunean zerbait hori egiazkotzat hartzen dugu. Horrek gure usteen gaineko eskakizun bat dakar berekin: ahalik eta zehatzen jokatu behar dugu gure uste eta sinesmenekin. Zehaztasuna (edo egiarekiko konpromisoa) da usteen eta sinesmenen *balioa*. Jakina, balioa den neurrian, zehaztasuna ez da beti betetzen. Alde batetik, errealitatea deritzogun hori ez da gardena izaten, eta, horregatik, tronpatzea beti da posible. Ez da harrigarria gure usteak, sinesmenak, hipotesiak eta teoriak sarri askotan faltsuak gertatzea. Halere,

nolabait esanda, uste horiek egiazko izan nahi zuten. Beste aldetik, arazoak, errealtatetik baino, guregandik ere etor daitezke, eta zehaztasunak eskatzen duen ahaleginaren aurrean alfer edo nagi joka dezakegu. Esaterako, zenbaitetan nahiago izaten dugu gure nahiak edo desioak sinesmen bihurtu, zehaztasunak eskatzen duen ikerketa gutxi-asko zorrotza egin baino. Tronpatzeak eta ahuleziak barne, usteek eta sinesmenek badute egiarekiko konpromisoa, dena dela.

Bigarrenik, esan bezala, uste eta sinesmenek egintzetan eragina dute. Eragin hori nolakoa eta zenbaterainokoa den zehaztea ez da auzi erraza, eta eztabaida bizia dago horretaz. Nolako eta zenbaterainokoa den gorabehera, inork ez du eragina bera zalantzan jartzen. Gure eguneroko jarduerak eta erabiltzen ditugun zigor-sari sistemek (justizia sistemak barne) erakusten dute norberaren egintzen gaineko erantzukizuna norberak duela. Usteek, egintzetan eragina duten heinean, erantzukizun horren zati bat osatzen dute.

Atal honetan esan dugun guztia lehenengo interpretazioari dagokio. Interpretazio horren arabera, sinesmenak usteak dira. *Uste* kategoria oso zabala da. Bertan sar daitezke, mutur batean, eguneroko bizitzan gure esperientziak eta ezagutzak ehuntzen dituzten usteak, eta, beste muturrean, teoria zientifiko sofistikatuenek garraiatzen dituzten usteak. Bi mutur horien artean uste (edo teoria) filosofikoak koka daitezke. Uste horiek guztiak finkatzeko *sen onaren metodologiari* heltzen diogu. Ez da lan honen helburua *sen onaren metodologia* zorrotz zehaztea, baina gutxieneko ezaugarri batzuk eman behar dira. Sen onaren metodologian oinarritzkoak dira honako baliabideak: behaketa, oroimena, indukzioa, dedukzioa eta abdukzioa. Agian, beste baliabide batzuk ere har daitezke aintzat, baina aipatutakoak oinarritzkoenak dira. Usteak finkatzeko baliabide horiek erabiltzen ditugu bai zientziaren kasuan bai eguneroko bizitzan. Horregatik, baliabide horien bildumari *sen onaren metodologia* deritzogu. Paul Boghossian filosofoak dioen bezala, zientziaren kasuan, us-

teak finkatze aldera, ohiko eta ezagunak diren baliabideak zorrotz erabiltzen dira. Hau da, zientzian ez da inongo baliabiderik asmatzen. Einstein (1879-1955) fisikari handiaren hitzak ere gogora ekar ditzakegu: «Zientzia osoa eguneroko bizitzako pentsaera fintzea baino ez da».

Baliabide horietan oinarrituz, *usteen sare* erraldoi bat finkatzen dugu: *sen onaren sarea* dei diezaiokegu. Sare hori ez da finkoa edo irmoa. Aldakorra da, eta, areago, sareko gune batean aldaketa bat eginez gero, beste gune batzuetarantz zabaldu daiteke aldaketak egiteko beharra. Sare horretan badaude gune zalantzazkoak, oraindik behar bezala josi gabeakoak. Badaude adabakiak, badaude behin-behineko josturak. Badaude gune ahulak. Baina gune nahiko ziurrak ere, egon, badaude. Sare hori gero eta esparru zabalagoetara ari da iristen. Pentsa dezagun giza zientzietan, gizarte zientzietan, natur zientzietan, zientzia gogorragoetan... Haien artean txertatzen dira gure eguneroko usteak, gure bizitzan aurrera egiteko behar ditugun usteak, bai eta uste filosofikoak ere.

Galdera haxe da: non kokatzen dira erlijio sinesmenak? Usteen sare erraldoiaren barruan kokatzen al dira? Jorratzen ari garen interpretazioaren arabera, sare erraldoiaren barruan kokatu beharko genituzke erlijio sinesmenak, beste edozein uste bezalaxe. Hala balitz, erlijio sinesmenek men egin beharko liokete sen onaren metodologiari.

Zertaz, edo zeintzuk dira erlijio sinesmen horiek? David Humek (1711-1776) dioen bezala, badago erlijio sinesmen oinarritzko bat, erlijio guztietan (edo gehienetan) onartzen dena: «badago ahalmen *adimentsu* eta *ikusezinen* bat».² Gero, erlijioen arabera, sinesmen minimo horri bestelako sinesmenak erants dakizkioke. Esate baterako, ahalmen hori munduaren sortzaile eta gobernatzailetzat jotzen da. Edo harantzago joan daiteke, eta ahalmen horri erants dakizkioke jainkozko atributu klasikoak: orojakilea, ahalguztiduna... Bestelako sinesmenak ere ohikoak izaten dira. Esaterako, hilezkortasunari lotzen zaizkionak; badaude hilezkorrak diren arimak. Eta Jainkoa epaile ere izango da, eta (itxurazko)

heriotzaren ondorengo bizitza batekoa edo bestelakoa izango da (itxurazko) heriotzaren aurretik arimek izan duten bizitzaren arabera. Zenbait erlijio ere zehatzagoak izan dira, eta erlijio sinesmenen artean astronomiaren edo biologiaren gaineko uste edo sinesmenak sartu dituzte.

Hortaz, erlijio sinesmenen mapa handia da, eta lan honetan ezin dugu mapa horretako puntu bakoitza aztertu. Dena dela, zalantza gutxi sorraraz dezaketen honelako baieztapenak egin daitezke:

(1) Usteen sarean, egon, badaude nahiko ondo iltzatuta dauden usteak; esaterako, astronomiari eta biologiari dagozkionak. Kostata izan bada ere, eta erresistentzia-guneak artean baldin badaude ere, badirudi azken hitza, liburu sakratu bati edo hitz sakratu bati eman ordez, sen onari eman zaiola esparru horietan (eta beste zenbaitetan). Nola ez! Garai batekoak ulertzea zaila egiten zaigu benetan. Diotenez, teleskopiotik begiratzea eskatu zion Galileo (1564-1642) zientzialariak Roberto Bellarmino (1542-1621) kardinalari, zerrua nolakoa zen ikus zezan. Teleskopioaren premiarik ez zuela erantzun zion Bellarminok: liburu sakratua nahikoa zen. Azkenean, Galileori arrazoia eman diote. Sen onekoa da planeten mugimenduen jarraipena egiten duenari, hau da, astronomoari, planeten gaineko hitza ematea, edo bizitza ikerketa-objektutzat duenari, hau da, biologoari, hari buruzko hitza ematea. Hala, 1996. urtean, Joan Paulo II.a (1920-2005) aita santuak ere ontzat ematen du Darwinen teoria. Esan daiteke, bada, sen ona (lan honetan erabiltzen ari garen zentzuan) pixkana-pixkanaka nagusitzen ari dela zenbait esparrutan. Garai bateko erlijio sinesmenak amore ari dira ematen sen onaren sare erraldoiaren indarraren kariatara.

(2) Hala baldin bada, zein da erlijio sinesmenen esparrua? Zer geratzen zaio erlijioari? Francisco J. Ayala zientzialariak (besteak beste, biologoa, *American Association for the Advancement of Science* erakundeko burua eta, zientziari eta teknologiari dagokienez, Clinton AEBetako presidente ohia- ren aholkularia) dio erlijioari *balioen erresuma* dagokiola.

Beraren ustean, zientzia (edo, gure hitzetan, sen ona) eta erlijioa osagarriak dira: erlijioari balioak, eta zientziari mundu materiala. Joan Paulo II.a ere osagarritasunaren tesi horren alde agertzen zaigu, neurri batean. Joan Paulo II.ak defendatzen du zientziaren objektua materia dela, eta erlijioarena, ordea, arima.

Arima (edo *arimak*) eta *balioak*, horra hor erlijio sinesmenen gotorlekuak. Bi gai horiek elkarri lotzen zaizkio zenbaitetan. Lotura hori honela aurkez daiteke: balioek (eta, beraz, moralak) zerikusia dute giza egintzarekin. Giza egintzak egintza aske izan behar du *balioztatua* izan dadin. Egintza askearen euskarria ezin da materiazkoa izan; izan ere, materian ez dago askatasunik (materia beharraren erresuma baita). Hortaz, morala ahalbidetzeko (balioak ahalbidetzeko), premiazkoa da ez-materiazko (Humeren hitzetan, ikusezina den) euskarri bat, hain zuzen ere, arima. Argudio-kate horretan gai asko eta asko daude eztabaidatzeko. Gai horietako ertz batzuk baino ez ditugu ukituko gogoeta honetan. Azken buruan, horra hor erlijioaren erresuma, arima eta balioen erresuma.

Arimak eta balioak

Has gaitezen arimei buruzko zerbait esaten. Lehen esan dugun bezala, erlijio gehienetan izaki ikusezinak onartzen dira edo, bestelako hitzak erabiliz, ez-materiazko izakiak (edo substantziak, zioten eta diote filosofoek). Antza denez, zientziari materia legokioke, erlijioari, berriz, ez-materia. Ez-materiazko izakien artean, Jainkoa(k) eta arimak leudeke. Ez-materiazko izakiak erlijioaren muinean daude, ez-materiazko izakiengan paratzen baitu erlijioak bere indarra. Oro har, bada, erlijioaren ikuspuntutik, bi izaki mota daude: materiazkoak eta ez-materiazkoak. Tesi horri *dualismoa* esaten zaio zenbaitetan. Descartes (1596-1650) dugu filosofo dualista ezaguna.

Thomas Hobbes (1588-1679) pentsalariak ukatzen zuen ez-materiazko izakien existentzia. Henry More (1614-1687) filosofoak (Newton (1642-1727) zientzialariaren teologian eragin nabarmena izan zuen filosofoak) zioenaren arabera, Hobbesen ukapen horretatik ondorioztatzen da ezinezkoa dela existitzea Jainkoa, arimak, aingeruak, deabruak, ongia, gaizkia, justizia eta aukeramena; arimarik gabe ez dago ez erlijiorik ez baliorik. Hobbesen garaian eta ondoren oso garbi ikusten zen ez-materiazko izakiak premiazkoak zirela erlijioaren muinean dauden sinesmenak ahalbidetzeko. Horregatik, Thomas Hobbes agertzen zaigu pentsalari atoeen zerrenda beltzean. Newtonen jarraitzaile den Samuel Clarke-k (1675-1729) dioenaren arabera, ez-materiazko substantzien existentzia premiazkoa da gure munduaren barruan erantzukizun moralala ahalbidetzeko.

Aita santuengandik hasiz, eta zientzialari garrantzitsuegan amaituz, denek onartzen dute ez-materiazko izakiek edo substantziek osatzen dutela erlijioaren giltzarria. Agian gogoratu behar da xehetasun interesgarri bat. XVII. mendearen amaieran eta XVIII. mendearen hasieran eztabaida biziak egon ziren erlijioaren gainean. Ateismoa etsai bihurtu zen; esaterako, Erresuma Batuan, fededunen etsai ez ezik, zientzialari ospetsuenen etsai ere bilakatu zen ateismoa. Robert Boyle (1627-1692) irlandar zientzialari eta kimikari garrantzitsuak abian jarri zituen *Boyle hitzaldiak*. Boyle erreferentzia zientifiko nagusietakoa izan zen garai hartan. Aipatu hitzaldietan, pentsalari garrantzitsuak mintzatu ziren. Richard Bentley (1662-1742) izan zen lehenengoa (1692. urtean). Haren hitzaldiaren helburua ateismoa kritikatzeko izan zen. Orokorrean, Hobbes eta Spinoza (1632-1677) bezalako pentsalariak kritikatu ziren. Izan ere, biek ala biek, nork bere erara, onartzen dituzten substantzia bakarrak materiazkoak dira. Samuel Clarke, newtondar pentsalaria, izan zen hizlariarik ospetsuenetakoa. Hor ditugu, bada, zientzialari ospetsuak arimaz mintzatzen etenik gabe, eta, areago, ez-materiazko substantzien aldeko tesiak babesten.

Hala, zergatik ezin zaio egokitu arimaren auzia zientziari (hemen ulertzen ari garen zentzu zabalean ulerturik)? Zergatik pentsatzen du aipatu aita santuak arimaren auzia erlijioari dagokiola? Zergatik XVII-XVIII. mendeetan eliza hain zegoen pozik zientzialariek (zientzialari boteretsuenek) arimaren *alde* argudiatzen zutenean, eta egun esaten digute zientzialariek ez dutela arimaz ezer esatekorik? Esan dugun bezala, erlijio sistemak dualistak dira. Eta dualismoaz, aita santuaren ustearen aurka, eztabaidatu da, eta eztabaidatzen da, bai filosofian bai zientzian (zientzia desberdinetan). Filosofian historian, pentsalari batzuek, modu batean edo bestean, zalantzan jarri dute dualismoa, ez-materiazko substantzien existentzia zalantzan jarritz. Epikuro (K.a. 341-270), Lukrezio (K.a. 99/94-55/51), Hobbes, Spinoza eta Hume daude horien artean. Hobbesek, esan bezala, ukatzen du ez-materiazko izakien existentzia (hau da, dualismoa ukatzen du), eta, aldi berean, uste du materiak pentsa dezakeela. Halaber, uste du morala funtsatzerik badagoela. Humerentzat, esaterako, materia eta pentsamendua ez dira bateraezinak, eta Humeren morala erlijiorik gabekoa da. Beraz, pentsalari horiek garbi erakusten dute erlijioak egiten dituen zenbait lotura guztiz eztabaidagarriak direla. «Erlijiorik gabe» mintza gaitzeko bai arimez bai balioez.

Gaur egun, eta teoria zientifiko askoren garapena kontuan hartuz, eztabaidak jarraitzen du. Hortaz, erlijioaren muinean dagoen dualismoa eztabaidatu daiteke sen onaren sarearen testuinguruan. Eztabaidatzen da (Humek eta Hobbesek egin zuten moduan) indarrean dauden teorien argipean, teoria horiek ziurrak ez badira ere. Arimaren auzia ez da erlijioaren monopolioa. Kontua da, sen onez pentsatuz gero, arimen existentzia justifika daitekeela (teoria desberdinetatik irits daiteke ondorio horretara), baina arima horiek agian ez dira hain urrun egongo materiatik (dualismoaren arabera, oso urrun daude, ez-materiazkoak baitira), eta, ondorioz, ez dira hilezkorak izango. Eta hilezkorak ez badira, zertan geratuko dira betiereko zigorrak eta sariak? Hilezkortasuna da, antza de-

nez, erlijioak behar eta nahi duena. Baina, esan bezala, usteak egiari lotzen zaizkio. Gordin esanda, gauza bat da zer den arima, eta beste gauza bat da nolako arima nahi dugun. Abiatzen ari gara sinesmenak ulertzeko lehenengo interpretazio-tik bigarreneantz. Horra hor tranpatia izan daitekeen jauzia.

Eta balioak? Ayalak dioen bezala, erlijioari balioen erresuma (etika edo moral) dagokio. Dostoievski (1821-1881) idazleak honela adierazten du mezu hori: Jainkoa hil baldin bada, dena libre da. Hori horrela al da? Erlijioari al dagokio balioen auzia? Zein da erlijioaren eta etikaren arteko lotura estu hori?

Har dezagun aintzat katolizismoa. Nola lotzen zaio katolizismoa etikari? Hiru iturri nagusi aipa daitezke lotura hori funtsatzeko. Batetik, Jainkoaren hamar agindu. Bigarrenik, Jesukristoren beraren bizitza. Eta, hirugarrenik, infernu betierekoaren mehatxua (edo zero zoriontsuaren saria). Lehenengo biek ez dugu denbora luzerik igaroko. Hamar agindu horiek etika edo moral bat osatzen urrun daude, edo-nork onar dezakeen bezala. Etika ezin da funtsatu errezeta multzo txiki horretan. Areago, hamar agindu horiek, nolana-hiko balio etikorik edukitzekotan, etikatik bertatik jasoko dute balio hori. Etikatik bertatik eztabaida dezakegu agindu horiek etikoki interesgarriak diren edo ez.

Jesukristoren eredia dela eta, katolizismoak behin eta berriro aurkezten du haren bizitza (bai eta hark esandakoa ere) jarraitu beharreko eredu etiko baten gisan. Ereduen bigarrenik etika baten aurrean geundeke. Hemen arazo bat dago, beste behin: eredu hori etikoki jarraitu beharrekoa ote den arazo etiko bat da. Beraz, ereduak ezin du etika bera funtsatu. Baina, gurpil zoro antzeko hori alde batera utzita, Bertrand Russell (1872-1970) pentsalariarekin batera zera esan dezakegu: Jesukristo ez zaigu inondik inora eredu ona begitantzen. Russellek gogora ekartzen dizkigu Itun Berriko zenbait pasarte non Jesukristok mehatxu egiten dien bere predikuei kasu egiten ez dietenei. Eta ez nolana-hiko mehatxua: betiereko infernua eta sua gogorarazten die. Ez dirudi

modurik etikoena *etsaiak* tratatzeko. Egia esateko, gutariko bakoitzak eduki ditzake Kristo bera baino *hobeak* diren eredu etikoak. Hala eta guztiz ere, badago ezaugarri bat Jesukristo (eta edozein santu) argi eta garbi bereizten duena edonork daukan beste eredutik: Jesukristok mirariak egin zituen. Ez da lan honen helburua mirarien auzia aztertzea. Baina, David Humerekin bat eginez, zera esan daiteke: norbaitek esango balit pertsona baten berpizkundearen lekukoa izan dela (edo beste pertsona bat berpizkunderen baten lekukoa izan dela, edo...), nik, sen onez, lekukotasun hori zalantzan jarriko nuke. Bestela, zalantzan jarri beharko nuke nire biritza osoan izandako esperientzia guztia.

Pasa gaitezen erlijio katolikoak erabiltzen duen hirugarren baliabide moralera: betiereko zigorra eta saria, zerua eta infernua. Ekar dezagun gogora Clarke filosofo-zientzialari-teologoa (eta, orobat, erlijio sinesmenen babesle sutsua). Clarke-entzat bereizketa moralak egin ahal izateko, betiereko zigor-sariaren doktrina beharrezkoa da, horrela bakarrik lotu baitaitezke elkarrekin, batetik, ongia eta zoriontasuna eta, bestetik, gaizkia eta zorigaitza. Horrela, betiereko zigor-sari sistemak oinarritu ditzake balioak edo bereizketa moralak. Egia esateko, zalantza handiak paratu daitezke sistema horren egokitasun moralaren gainean. Ez du ematen oso morala biritza labur honetako bekatu edo egintza *txikiek betiereko zigorra edo saria* jasotzeak. Labur eta samur esanda, desproporzio moral ikaragarria da. Hori alde batera utzita, Clarkek berak dioen bezala, mundu honetako erantzukizun morala eta morala bera oinarritzeko, betiereko zigor-sari sistema behar da. Baina azken hori ahalbidetzeko arimaren hilezkortasuna behar da, eta, orobat, hilezkortasuna ahalbidetzeko ez-materiazko arimak behar ditugu; hau da, dualismoa behar dugu. Beraz, hasierako egoeran gaude. Gurpil horretan mugitzen da erlijioa, eta gurpilean sartzeko atea dualismoa da. Dena den, aztertuko ez ditugun irtenbide desberdinak daude gurpil horri ihes egiteko. Eta irtenbiderik onena, seguraski, gurpilean ez sartzea litzateke.

Aita santuak zioen zientzia ez dela arimez arduratzen; baina, ikusi bezala, arimez zientzia (lan honetan ulertzen den zentzu zabalean) arduratzen da; noski baietz! Beste batzuek diote zientzia ez dela balioez arduratzen; erlijioari dagokio auzi hori. Baina, itxura guztien arabera, erlijioaren balio-sistemak (kasurik onenean) eztabaidagarriak diren oinarriak ditu.

Horrek esan nahi al du zientzia (sen ona) dela balioen gaineko ardura duena? Gure ustez, moralaren funts bakarra, labur esanda, *giza natura* da. Noski, giza naturan oinarritzen den moralak ez dago inon idatzita, ez dago inoren esku, gizakiaren beraren esku ez bada. Areago, giza naturan oinarritzen den moralak munduaren edo errealitatearen gaineko ezagutza ahalik eta egokienari edo doienari lotu behar zaio. Prozesu horretan —moralak prozesua baita— erlijioak trabak jarri ditu etengabe. Beraz, Ayalak bezala, guk ere uste dugu balioen auziaz arduratzea eta errealitatearen ezagutzaz arduratzea bateragarriak eta osagarriak direla, baina, Ayalak ez bezala, ez dugu uste balioen auziaz arduratzea erlijioari dagokionik. Grafikoki esatearren: dena doa pakete berean. Pentsamenduaren historian proposamen eta prozesu asko eta asko egin dira bide horretatik, hau da, erlijiorik gabeko moralaren bidetik. Munduaren gaineko ezagutzarekin gertatu den bezalaxe, badirudi bide hori (erlijiorik gabeko moralaren bidea) nagusitzen ari dela. Batzuentzat, hori hondamendi moralak da. Egungo hondamen moralak behin eta berriro gogora ekartzen dutenek ez dute gogoratzen, antza, erlijioak (erlijio katolikoak) esparru moralak (hezkuntza, justizia sistema...) guztiz (edo ia guztiz) kontrolatu duenean zer nolako prozesu moralki beldurgarriak ahalbidetu dituen. Historia lekuko. Jakina, horrek ez du esan nahi egungo egoera moralki perfektua denik; ezta hurrik ere. Gizakiaren neurrikoa da, eta gure (hau da, gizakiaren) esku dago hori hobetzea. Balizko betiereko zigor-sari sistema batek ez digu lagunduko eginkizun horretan.

Erlijio sinesmenak eta nahiak

Erlijio sinesmenak ulertzeko modu baten inguruan aritu gara orain arte: sinesmena uste gisa interpretatu dugu. Baina, oharkabean, sinesmenak ulertzeko beste modu batera jauzi egin dugu behin-edo: adibidez, *erlijioak nahi (edo behar) duen arima* aipatu dugu lehen. Arimaren eta balioen auziaren eskutik, ustetik nahietara igaro gara oharkabean. Erlijio sinesmenei dagokienez, lehenengo interpretaziotik bigarren interpretaziora igaro gara.

Adiskide batek behin esan zigunak nahiko modu gordinean jasotzen du bigarren interpretazio hori: «nire aitak Jainkoarengan eta mirariengan sinesten du, baina bost axola zaio Jainkoa existitzen den edo mirariak gertatu diren». Erlijio sinesmenak horrelakoak baldin badira, usteekin ez dute zer ikusirik; izan ere, pertsona horrek ez lituzke aldatuko bere sinesmenak, mirariak gertatu ez direla *frogatuko* balitz. Interpretazio horren arabera, sinesmenak gertuago daude nahieta-
tik usteetatik baino. Azken buruan, «Jainkoarengan sinesten dut» esan nahi du «Jainkoarengan sinetsi nahi (edo behar edo...) dut». Interpretazio horren arabera, erlijio sinesmenen joko arauak beste batzuk dira, ez dute zerikusirik uste arruntek jarraitzen dituzten joko arauekin. Oinarrizko ideia hori era askotan agertu da historian zehar. Har ditzagun aintzat adibide ilustre batzuk.

William James (1842-1910) psikologo eta filosofoak defendatu du erlijio sinesmenak ez direla ohiko usteen antzekoak. Jamesen (eta Wittgenstein (1889-1951) filosofoaren) tesi hori dela-eta, aipagarria da Soren Kierkegaard (1813-1855) eta Leon Tolstoi (1828-1910) idazle eta pentsalarien eragina. Jamesen ustez, erlijioaren esparrua bi printzipio hauen inguruan zertzen da: batetik, betierekoak eta hilezkorrak diren gauzak hilkorrek direnak baino hobeak dira eta, bestetik, horrelako gauzetan sinetsiz gero, gu ere hobeak gara. Gainera, erlijioaren kasuan, sinesteko *askatasuna erabatekoa* da. Beste joko batean ari gara sartzen; joko arauak ez dira us-

te arrunten joko arauak. Hortaz, erlijioaren erresuman, gure nahimenak arautzen du sinesten duguna. Wittgensteinek ere antzera pentsatzen du: erlijio sinesmenek ez dute zer ikusirik ohiko sinesmenekin edo usteekin. Horregatik, erlijio sinesmenen jokoan bestelako hitzak eta kontzeptuak agertzen dira: besteak beste, *agerkunde*, *fede* eta *dogma*. Wittgensteinen arabera, erlijio sinesmenen kasuan, ohiko sinesmenen kasuan ez bezala, ez da hipotesiaz eta probabilitateaz mintzatzen.

Joxe Arregi teologoak, *Jainkorik bai ala ez?* liburuan, honelaxe dio: «nik ez diot Jainkoari ez *zerbait* hitza ez *norbait* hitza lotzen». Halaber, Arregik haxe dio: «Ni beti esanezina noa, zeren erlijioak esateko duen guztia, hain zuzen, esanezina dela iruditzen zait». Edo, «Errealitatean bertan agertzen den samurtasunaren, kontzientziaren, errespetuaren, konfiantzaren, harremanaren zera, *zer/nor...* ez dakit nola esan, hori da Jainkoa». Edo, «Jainkoa ez da ez munduaren parte eta ez munduko parte guztien batura, ezta ere munduari eragiten dion energia fisiko hutsa». Aurrerago,

Niretzat sinestea ez da gauza bat hala da edo ez sinestea, baikik eta errealitatearen barnean kokatzeko modu bat, errealitateari begiratzeko modu bat, izaki guztiekin harremana izateko modu bat eta errealitatearen azken... ez dakit nola esan... funts, oinarri edo iturriarekin bizi izateko modu bat.

Arregiren baieztapenak ulertzea zaila gertatzen zaigu, oso zaila, eta, ondorioz, zailtasunak dauzkagu haiek eztabaidatzeko. Zalantzak zalantza, azkeneko esaldiak (...errealitatearen barnean kokatzeko modu bat...) aintzat hartuz, esan genezake Arregi ere erlijio sinesmenak interpretatzeko bigarren modu horretara hurbiltzen dela. Agian, ildo beretik, Wittgensteinen arabera, erlijioa ez dago lehiari zientziarekin. Izan ere, erlijioaren helburua ez da azalpenak ematea. Erlijioak beste eginkizun bat dauka. Erlijioari esker, bizitzaren aurrean konpromiso bat eskuratzen dugu; erlijioak orientabideak ematen dizkigu bizitzari aurre egiteko. Horregatik, erlijioaren kasuan, *sinesmen* hitzak beste esanahi bat dauka.

Aipatu egile guztiek erlijioaren alderdi misteriotsua aldarrikatu dute (Arregiren iritziz, erlijioak esateko duen guztia esanezina da). Erlijioa gizakiaren alderdi espiritualari (edo mistikoari) lotzen zaio. Alderdi horrek baliotsu bihurtzen du gizakiaren bizitza, hau da, zentzuz blaitzen du gizakiaren bizitza. Esaterako, Jainkoa premiazkoa gertatzen zaio Wittgensteini; berak dioenez, Jainkoa azkeneko itxaropena omen da.

Iruzkina labur bat egingo dugu *James/Wittgenstein* ikuspegiaren inguruan. Ikuspegi horren aurka, historiak erakusten digu erlijio sinesmenek lehenengo interpretazioaren haritik jo dutela, hau da, ohiko usteen antzera jokatu dutela, eta gure (ohiko) usteen sarean sartzen *saiatu direla* behin eta berriro. Ondorioz, ohiko usteek bezalaxe, erlijio sinesmenek sen onaren metodologiari men egin behar izan diote. Eta erlijio sinesmenek talka egin dutenean sen onaren sareko usteekin, atzera egin behar izan dute, batez ere sen onaren sareko usteak sendoak gertatu direnean. Alabaina, *James/Wittgenstein* ikuspegiaren arabera, erlijio sinesmenak edozein kritika razionaletatik libre geratzen dira. Zentzu horretan, pribatutasunaren zati dira. Wittgensteinentzat, esaterako, Jainkoa da berak duen azkeneko itxaropena; Jainkoak bakarrik atera dezake Wittgenstein bizitzaren absurdotik. Hala uste omen zuen berak. Onartu beharko dugu sinesmen horiek metodologia publiko eta erkide batetik, hau da, sen onaren metodologiatik kanpo geratzen direla.

Erlijio sinesmenak ildo horretatik interpretatuz gero, erlijio sinesmenei buruzko eztabaidak beste norabidea hartzen du. Badirudi erlijioak gizakiak dituen zenbait nahi eta desio ase ditzakeela, edo dituen zenbait beldur eta izu bare ditzakeela. Besteak beste, heriotzari diogun beldurra, edo hilezkortasunak duen erakarpena. Hilezkortasuna baino sumatzen ez dugun mundu batean, hilezkortasuna amesten dugu. Humek honela deskribatzen du jainkotasunaren agerpena gizakiaren bizitzan:

Zoriontasunaren gaineko antsia handia, etorkizuneko zorigaitzari zaion beldurra, heriotzari zaion izua, mendekuzko

grina, gosea eta bestelako premiak... Horrelako eskenatoki egonezinean, harridura adierazten duten begiek jainkotasunaren lehenengo arrasto ilunak ikusten dituzte.

Antza, zientziak (zentzu zabalean ulertuta) ematen ez digun kontsolamendua eman diezaguke erlijioak. Philip Kitcher egungo pentsalariak dioen bezala, Darwinek ezin ditu kontsolatu hileta batean parte hartzen dutenak (egia esateko, zera galdetuko genuke guk: eta balizko hilezkortasunak norbait kontsolatzen al du bene-benetan?). Kitcherrek gaineratzen du Marxek arrazoia daukala erlijioa herriaren opioa dela dioenean. Hala, Kitcherren arabera, herriari erlijioa kentzen zaionean, herriak abstinentzia sindromea pairatzen du. Jakina, Kitcherren ideia horiek guztiak zuzenak izan daitezke. Erlijioari ezin zaio ukatu alderdi hori. Areago, alferrik da erlijioaren ahalmen hori ukatzea. Erlijioak duen indarra ikustea besterik ez dago. Baina, indartsua bada ere, erlijioak, kontsolamendu pribatu edo kolektibo izatetik espazio/hezkuntza publikora igarotzen denean, jauzi desegokia egiten du. Izan ere, espazio publikoa denona da, morala eta ezagutza bezain denona, guk uste, eta publiko denak metodologia eta irizpide publikoetara makurtu behar du. Eta metodologia eta irizpide publikoetara makurtzen dena kritikagarria, eztabaidagarria eta, ondorioz, aldakorra da. Metodologia horretatik guztiz kanpo leudeke erlijio sinesmenak (bigarren interpretazioaren arabera). Erlijio sinesmenak nahimenari lotzen baldin bazaizkio, ongi etorria eman behar zaie, denok baitauzkagu nahiak eta desioak. Baina haien irismena norberaren nahimena baino ezin da izan. Ezin da jo espazio publikora, esaterako, hezkuntza sistemara, erlijio sinesmenak besteengan iltzatzeko asmotan. Ezin da jo espazio publikora norberaren nahiak (beldurrak, izuak...) besteengan iltzatzeko asmotan.

Esparru publikoan (hala nola hezkuntza publikoan) aztertu behar da mundua nolakoa den, eztabaidatu behar da babilioei buruz, hau da, munduak nolakoa izan beharko lukeen aztertu behar da, eta hori guztia egin behar da giza baliabi-

deen bitartez, hain zuzen ere, *sen onaren metodologia* izendatu dugun horren barruan kokatu ditugun baliabideen bitartez. Hortaz, munduari buruzko teoriarik onenak (ziurrak ez badira ere) ezagutarazi behar dira, eztabaidatzeko tresnak eta jarrera kritikoa landu behar dira, eta balioetan ere arakatu behar da. Balioen oinarri diren giza sentimenduak landu behar dira. Literaturak eta, oro har, arteak badute zer esana esparru horretan. (Bibliak ere, adibide bat jartzearren, badu zer esana, baina giza testu gisa, ez testu sakratu gisa, ez Jainkoaren hitz mugiezin eta akatsgabe gisa. Esaterako, moraliki arbuia garria zer den eta zer ez den erakusteko adibide asko ematen ditu Bibliak.)

Eta sinesmen pribatuak? Jakina, norberak nahi dituen *sinesmen* (nahi, beldur, izu) *pribatuak* eduki ditzake. Baina horiek ezin dira hezkuntza publikora eramanez, ez behintzat besteengan iltzatzeko asmoz. Bestela, zergatik nirea bai, zurea ez, harena bai...?¶

-
1. Lan honen egilea ez da aditua erlijio pentsamenduan. Alabaina, egileak badauzka erlijio pentsamenduaz nahiko erreferentzia horrelako gogoeta bat egiteko: besteak beste, jaso duen hezkuntza. Jakina, erreferentzia nagusia erlijio katolikoa da. Haatik, gogoeta honen helburua ez da katolizismoa. Helburua zabalagoa da, noski. Zabalagoa bada ere, segur aski, erlijio *guztietan* ezingo zaie egokitu hemen esango dena. Hala bada, hori izango da lan honen mugetako bat.
 2. Batzuentzat Jainkoak ez du zertan adimentsu izan. Alabaina, Humek, bere garaiko pentsalari gehienek bezalaxe, pentsatzen zuen adimenik gabeko Jainkoa aldarrikatzea ateismoari atea zabaltzea zela. Esaterako, Spinoza ateotzat hartzen zen, Spinozaren Jainkoa adimenik gabekoa zelako. Beraz, Humeren arabera, Jainkoa egotekotan, adimentsu behar du. Ez dugu arazo hau hemen aztertuko.

Bibliografia

- Arregi, J. eta Jimenez, E. (2007), *Jainkorik bai ala ez?* Elkar.
- Ayala, F. J. (2007), *Darwin y el diseño inteligente*. Alianza.
- Boghossian, P. (2006), *El miedo al conocimiento*. Alianza, 2009.
- Hume, D. (1748), *Giza ezagutzari buruzko ikerketa*. 10. atala: Mirakuluez. Klasikoak. Itzultzailea: Xabier Amuriza.
- Hume, D. (1757), *Historia natural de la religión*. Tecnos, 1998.
- Hume, D. (1779), *Diálogos sobre la religión natural*. Tecnos, 1994.
- James, W. (1897), La voluntad de creer. In Clifford, W. K. eta James, W. (2003), *La voluntad de creer. Un debate sobre la ética de la creencia*. Tecnos.
- Kitcher, Ph. (2006), *Living with Darwin*. Oxford University Press.
- Peirce, Ch. S. (1877), Ustearen finkapena. In Peirce (2005).
- Peirce, Ch. S. (1878), Gure ideiak argitzeko bidea. In Peirce (2005).
- Peirce, Ch. S. (2005), *Artikulu eta Hitzaldien bilduma*. Klasikoak. Itzultzailea: Ibon Uribarri.
- Russell, B. (1927), Why I am not a Christian. In Anderson, S. & Greenspan, L. (1999), *Russell on Religion. Selections from the writings of Bertrand Russell*. Routledge.
- Russell, P. (2008), *The Riddle of Hume's Treatise. Skepticism, Naturalism and Irreligion*. Oxford University Press.
- Wittgenstein, L. (1966), *Lecciones y conversaciones sobre estética, psicología y creencia religiosa*. Paidós, 1992.